

Mariusz ZIELIŃSKI, Maciej WOLNY
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
mariusz.zielinski@polsl.pl; maciej.wolny@polsl.pl

KRÓTKOOKRESOWE REAKCJE ZATRUDNIENIA NA ZMIANY KONIUNKTURY GOSPODARCZEJ W KRAJACH EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Streszczenie. Artykuł poświęcono krótkookresowej reakcji rynku pracy na zmiany koniunktury gospodarczej. Jego celem jest weryfikacja hipotez, że poziom zatrudnienia reaguje na zmiany koniunktury w okresie tego samego kwartału, a reakcja zatrudnienia elastycznego jest silniejsza niż reakcja zatrudnienia pełnowymiarowego. Weryfikacji powyższych hipotez dokonano na podstawie danych publikowanych przez Eurostat, dotyczących wzrostu gospodarczego oraz poziomu zatrudnienia w różnych formach. Analizą objęto dziewięć krajów, wykorzystując dane za okres od pierwszego kwartału 2002 roku, do pierwszego kwartału 2014 roku.

Słowa kluczowe: koniunktura gospodarcza, rynek pracy, zatrudnienie, elastyczne formy zatrudnienia.

SHORT-TERM EMPLOYMENT REACTIONS TO CHANGES IN ECONOMIC CONDITIONS IN THE CENTRAL AND EASTERN EUROPE COUNTRIES

Summary. Article deals with the short-term labor market reaction to changes in economic conditions. Its purpose is to verify the hypothesis that the level of employment responds to changes in economic conditions during the same quarter, and the reaction flexible employment is stronger than the full-time employment response. The verification of these hypotheses based on data published by Eurostat on growth and employment levels in different forms. The analysis included nine countries, using data from the first quarter of 2002 to the first quarter of 2014.

Keywords: economic conditions, labor market, employment, flexible forms of employment.

1. Wstęp

Poziom zatrudnienia reaguje na zmianę koniunktury gospodarczej, rosnąc wraz ze wzrostem gospodarczym i spadając w okresie recesji. W dostosowaniach poziomu zatrudnienia do bieżącej koniunktury może pojawić się opóźnienie, ponieważ pracodawcy mogą traktować zmiany koniunktury jako przejściowe lub mogą ich ograniczać unormowania prawne, dotyczące ochrony zatrudnienia. Badania dotyczące reakcji rynku pracy na zmiany koniunktury w dużych krajach Unii Europejskiej (UE)¹ wskazały, że dostosowania te mają charakter krótkookresowy. Niniejszy artykuł poświęcono krajom Europy Środkowo-Wschodniej, które jako gospodarki w dużej mierze „peryferyjne” w skali UE, silniej narażone są na wahania koniunktury, więc powinny szybciej na jej zmiany reagować. Dla uporządkowania rozważań postawiono dwie hipotezy badawcze, tj.:

1. Poziom zatrudnienia reaguje na zmiany koniunktury w bardzo krótkim okresie (tego samego kwartału), rośnie w warunkach wzrostu gospodarczego, a w okresie recesji zmniejsza się.
2. Poziom zatrudnienia w formach elastycznych silniej reaguje na koniunkturę gospodarczą niż zatrudnienie pełnowymiarowe (standardowe).

Powyższe hipotezy zostały zweryfikowane na podstawie danych dotyczących koniunktury gospodarczej, zatrudnienia pełnowymiarowego i zatrudnienia w elastycznych formach (niepełnowymiarowego, czasowego i samozatrudnienia), bazując na badaniu zmienności tych wielkości w bardzo krótkim okresie (w tym samym kwartale). Dane dostępne w zasobach Eurostatu pozwoliły objąć badaniem dziewięć krajów, tj.: Bułgarię, Republikę Czeską, Estonię, Łotwę, Litwę, Węgry, Polskę, Słowenię, Słowację. Analizą objęto okres od pierwszego kwartału 2002 roku do pierwszego kwartału 2014 roku. Dane dotyczące analizowanych krajów konfrontowano z danymi charakteryzującymi całą Unię Europejską (U-27).

2. Dostosowania poziomu i struktury zatrudnienia do koniunktury gospodarczej

Sytuacja na rynku pracy, zwłaszcza w warunkach załamania koniunktury, zależy od decyzji pracodawców. Decyzje te dotyczą zmian poziomu i struktury zatrudnienia w reakcji na zmianę koniunktury, co wpływa także na to jak wysokie jest bezrobocie i bierność

¹ Zieliński M., Jonek-Kowalska I., Sojda A.: Reakcje rynku pracy na zmiany koniunktury w dużych krajach Unii Europejskiej. *Ekonomista*, nr 5, 2014, s. 764-772.

zawodowa². Możliwości szybkiego dostosowania poziomu zatrudnienia w podmiotach gospodarczych do bieżącej koniunktury mogą być ograniczone uregulowaniami prawnymi, chroniącymi miejsca pracy (utrudniającymi natychmiastowe zwolnienie pracownika)³. Poza tym, sami pracodawcy mogą powstrzymać się od natychmiastowego dostosowania poziomu zatrudnienia do bieżących potrzeb, zakładając, że zmiana popytu na ich produkty i usługi jest chwilowa. Takie zachowania pracodawców na rynku pracy powodują efekt opóźnienia zmian zatrudnienia w stosunku do zmian w popycie na ich wyroby⁴.

Wyzwania konkurencji międzynarodowej, wynikające z procesu globalizacji spowodowały, że w krajach Europy Zachodniej w latach 80. XX wieku zdecydowano się na wzrost elastyczności rynku pracy, przejawiający się ograniczeniem regulacji dotyczących: ochrony stosunku pracy (m.in. rozszerzenie możliwości stosowania elastycznych form zatrudnienia), płac minimalnych, systemu zabezpieczenia społecznego, uprawnień związków zawodowych itp.⁵. Decyzja ta miała ułatwić zmiany strukturalne gospodarki oraz poprawić międzynarodową konkurencyjność przedsiębiorstw, m.in. przez obniżenie kosztów pracy⁶. Kraje Europy Środkowo-Wschodniej, po zmianie systemu gospodarczego dotknął spadek aktywności zawodowej, wzrost bezrobocia, wzrost rozwarstwienia dochodów i niepełnego zatrudnienia⁷. Dla ograniczenia nierównowagi rynku pracy, kraje te zdecydowały się na zwiększenie elastyczności rynku pracy, przyjmując zachodnioeuropejski model funkcjonowania rynku pracy⁸.

Z perspektywy możliwości dostosowania poziomu i struktury zatrudnienia do bieżących potrzeb przedsiębiorstwa bardzo istotne są możliwości używania elastycznych form zatrudnienia. Wśród nich najczęściej stosowane są: zatrudnienie w niepełnym wymiarze, na czas określony oraz samozatrudnienie. Zatrudnienie w niepełnym wymiarze może dotyczyć stanowisk, dla których brak obciążenia pracą w wymiarze pełnym, może być też efektem dzielenia pracy (zatrudnieniu na jednym stanowisku większej liczby pracowników) w okresie recesji, w celu uniknięcia zwolnień pracowników⁹. Zatrudnienie na czas określony obejmuje

² Kwiatkowski E.: Kryzys globalny a rynek pracy w Polsce i innych krajach Grupy Wyszehradzkiej. *Ekonomista*, nr 1, 2011, s. 41-44.

³ Layard R., Nickell S., Jackman R.: *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford University Press, Oxford 1991, p. 74.

⁴ Zieliński M., Jonek-Kowalska I.: *Economic Crisis in the View of Change on Regional Labour Markets in Poland*, [in:] K. Malik (ed.): *Regional and Local Development: Capitals and Drivers*. Wydawnictwo Politechniki Opolskiej, Opole 2011, p. 46.

⁵ Adnett N.: *European Labour Market: Analysis and Policy*. Longman, London, New York 1996, p. 12.

⁶ Wiśniewski Z.: *Kierunki i skutki deregulacji rynku pracy w krajach Unii Europejskiej*. Wydawnictwo UMK, Toruń 1999, s. 41; Góra M.: *Trwale wysokie bezrobocie w Polsce. Wyjaśnienia i propozycje*. *Ekonomista*, nr 1, 2005, s. 36-37.

⁷ Kornai J.: *The great transformation of Central Eastern Europe. Success and disappointment*. "Economics of Transition", No. 14, 2006, p. 228-232; Rutkowski J.: *Labor market developments during economic transition*. World Bank, Washington 2006, p. 3-11.

⁸ Cazes S., Nešporová A.: *Labour Markets in Transition: Balancing Flexibility and Security in Central and Eastern Europe*. International Labour Organization 2003, p. 25-30.

⁹ *Part-time Workers, in from the Periphery*, Industrial Relations Services Employment Review. "IRS Employment Trends", No. 725, 2001, p. 4-10; Bloisi W.: *An Introduction to Human Resource Management*. McGraw Hill, London 2007, p. 68.

najczęściej pracowników w okresie próbnym, pracujących na zastępstwo i sezonowych (bilansujących potrzeby kadrowe przedsiębiorstwa w okresach sezonowego szczytu zapotrzebowania na jego wyroby). Umożliwia ono większą elastyczność popytu na pracę (pracodawca nie musi przedłużać umowy z pracownikiem), często także pracownicy czasowi otrzymują niższe wynagrodzenia¹⁰. Samozatrudnienie jest specyficzną formą wzrostu elastyczności zatrudnienia, ponieważ z perspektywy prawnej wykonujący zleczone zadania pracuje na własny rachunek. Samozatrudnienie w założeniu obejmuje prace wysoko specjalistyczne, niewymagające nadzoru. W praktyce, samozatrudnienie może być pozorne, stosowane w celu niezgodnego z prawem unikania obciążeń, wynikających ze stosunku pracy¹¹.

3. Reakcje zatrudnienia na koniunkturę gospodarczą w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w krótkim okresie

Analizą objęto wszystkie kraje Europy Środkowo-Wschodniej, dla których dostępne były dane dotyczące kwartalnych zmian koniunktury gospodarczej, zatrudnienia pełnowymiarowego oraz elastycznych form zatrudnienia. Dla okresu objętego analizą, tj. od pierwszego kwartału 2002 roku, do pierwszego kwartału 2014 roku (najnowszych dostępnych danych w momencie ich gromadzenia), niezbędne dane opublikowały: Bułgaria, Republika Czeska, Estonia, Łotwa, Litwa, Węgry, Polska, Słowenia i Słowacja. Okres badawczy obejmuje lata, w których wystąpił kryzys gospodarczy, skutkujący recesją we wszystkich, poza Polską, analizowanych gospodarkach. W trzech z nich (Bułgaria, Litwa i Słowacja) recesja wystąpiła tylko w 2009 roku. W dwóch kolejnych objęła okres dwuletni (Estonia odnotowała recesję w okresie 2008-2009) i trzyletni (Łotwa odnotowała recesję w okresie 2008-2010). W trzech pozostałych krajach wystąpiły dwa okresy recesyjne (podwójne dno koniunktury) i tak w Republice Czeskiej i Słowenii recesja wystąpiła w latach 2009 oraz 2012-2013, na Węgrzech natomiast w 2009 i 2012 roku¹².

Ponieważ artykuł dotyczy reakcji krótkookresowej (a nawet reakcji w bardzo krótkim okresie), więc do analizy wykorzystano dane kwartalne (analizowana zmiana badanych wielkości w danym kwartale odnosi się do tego samego kwartału roku poprzedniego). Zestawienie liczby kwartałów, w których wystąpiła recesja (co najmniej dwa kolejne kwartały

¹⁰ Debels, A.: The structuring of labour market dynamic along the permanent-temporary distinction: a comparison of Denmark, France, Spain and United Kingdom, [online] www.iser.essex.ac.uk/files/conferences/epunet/2005/docs/pdf/papers/debels.pdf, pp. 3-4.

¹¹ Hajn Z.: Elastyczność popytu na pracę na pracę w Polsce. Aspekty prawne, [w:] Kryńska E. (red.): Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce. IPiSS, Warszawa 2003, s. 79-80.

¹² Źródło danych: Eurostat database: Economy and finance, Annual national accounts, GDP and main components; Population and social conditions, labour market, employment and unemployment (dostęp 5.09.2014).

spadku wartości PKB mierzonej rok do roku) i gdy występował dodatni wzrost gospodarczy w wybranych krajach prezentuje tabela 1.

Tabela 1

Zakres czasowy badań z podziałem na okresy recesyjne i nierecesyjne

Wyszczególnienie	Kwartaly/okresy recesji	Liczba kwartałów recesyjnych	Liczba kwartałów nierecesyjnych
Unia Europejska (27 krajów)	2008Q3-2009Q4, 2012Q2-2013Q2	11	38
Bułgaria	2009Q1-2010Q2	6	43
Republika Czeska	2009Q1-2009Q4, 2012Q1-2013Q3	11	38
Estonia	2008Q1-2010Q1, 2013Q4-2014Q1	11	38
Łotwa	2008Q3-2010Q2	8	41
Litwa	2008Q4-2010Q1	6	43
Węgry	2007Q2-2007Q4, 2008Q4-2010Q1, 2012Q1-2013Q4	14	35
Polska		0	49
Słowenia	2008Q4-2010Q1, 2011Q4-2013Q3	14	35
Słowacja	2009Q1-2009Q4	4	45

Źródło: Quarterly national accounts, GDP and main components, GDP and main components – volumes: Gross domestic product at market prices (dostęp 5.09.2014).

Poza Polską, gdzie okresy recesyjne nie wystąpiły, niższą niż dla Unii Europejskiej jako całości (UE27) liczbę kwartałów recesyjnych zanotowano w Bułgarii, na Łotwie, na Litwie i na Słowacji, wyższą natomiast w Słowenii i na Węgrzech.

Przedmiotem analizy jest reakcja rynku pracy (poziomu i struktury zatrudnienia) na zmiany zachodzące w gospodarce, przy tym jako czynnik determinujący poziom zatrudnienia przyjęto zmianę PKB. W tabelach 2-6 przedstawiono wielkości średnich¹³ zmian zatrudnienia w dostępnych przekrojach (zatrudnienie całkowite, pełnowymiarowe, w niepełnym wymiarze, czasowe, samozatrudnienie) w okresach recesyjnych i nierecesyjnych. Symbolem „*” zaznaczono średnie, w przypadku których wystąpiła istotna statystycznie różnica, przy poziomie istotności $\alpha < 0,05$. W tabelach zamieszczono również odpowiednie graniczne poziomy istotności „p”.

Tabela 2 przedstawia reakcję poziomu całkowitego zatrudnienia na zmianę koniunktury w skali kwartału.

¹³ Do porównania badanych średnich wielkości wykorzystano test t-Studenta.

Tabela 2

Reakcja całkowitego zatrudnienia na zmianę PKB na podstawie danych kwartalnych
(w okresie 2002Q1-2014Q1)

Wyszczególnienie	Średnia zmiana całkowitego zatrudnienia w okresie:		p
	nierecesyjnym	recesyjnym	
Unia Europejska (27 krajów)	0,779906*	-0,785320*	0,000094
Bułgaria	1,304750*	-3,490000*	0,000592
Republika Czeska	0,648340*	-0,488770*	0,003779
Estonia	0,330460	0,747400	0,782471
Łotwa	-0,321390	-1,936900	0,419105
Litwa	-0,275200	-1,639000	0,351394
Węgry	0,564630*	-0,475120*	0,040678
Polska	0,879010*		
Słowenia	0,682080*	-1,729530*	0,000691
Słowacja	0,848160	-0,064600	0,420683

Zródło: obliczenia własne na podstawie: Eurostat database: Population and social conditions, Labour market, Employment by sex, age and highest level of education attained (1 000) (dostęp 5.09.2014).

W przypadku Polski w badanym okresie nie występowały kwartały recesyjne, a średnia zmiana zatrudnienia w badanym okresie była znacząca. Godne podkreślenia jest, że zarówno dla UE jako całości (UE27), jak i większości gospodarek objętych zestawieniem zaobserwowano istotny statystycznie związek w postaci wzrostu zatrudnienia w okresie dodatniego wzrostu gospodarczego oraz spadek zatrudnienia w okresie recesji. Wskazuje to, że pracodawcy w Bułgarii, Republice Czeskiej, Polsce i na Słowenii niemal natychmiast dostosowują poziom zatrudnienia do bieżącej koniunktury. W przypadku Słowacji występuje podobny kierunek zmian, przy czym zamiana ta nie jest istotna statystycznie, co może wynikać np. z procesu opóźnienia (dostosowywanie przez pracodawców poziomu zatrudnienia do bieżących potrzeb z ponadkwartalnym poślizgiem). Nieistotne statystycznie różnice w średnich wielkościach zmian wystąpiły także w krajach bałtyckich, przy czym pojawiły się średnie zmiany odwrotne do spodziewanych (spadek zatrudnienia w okresach nierecesyjnych na Łotwie i Litwie oraz wzrost zatrudnienia w okresach recesyjnych w Estonii). Przyczyną tego typu zależności, poza efektem opóźnienia, należy doszukiwać się w kontynuacji restrukturyzacji gospodarki krajów nadbałtyckich w okresie poprzedzającym kryzys, czego konsekwencją była utrata lub bardzo niewielki wzrost liczby miejsc pracy, nawet w warunkach wysokiego wzrostu gospodarczego (np. w Estonii w 2004 roku zatrudnienie spadło o 0,2%, przy wzroście gospodarczym na poziomie 6,5%, w tym samym roku na Łotwie zatrudnienie wzrosło o 0,2%, przy wzroście gospodarczym 8,9%, na Litwie w 2006 roku zatrudnienie spadło o 0,4%, przy wzroście gospodarczym na poziomie 7,4%). Dodatkowo, kraje bałtyckie dotknęła najgłębsza recesja w 2009 roku (Estonia odnotowała

spadek PKB o 14,7%, Łotwa o 14,2%, a Litwa o 14,8%), co spowodowało poważne perturbacje także na ich rynkach pracy¹⁴.

Tabela 3 zawiera porównanie wartości średnich zmian zatrudnienia pełnowymiarowego w zależności od zmian PKB. Na podstawie tego zestawienia można wysunąć identyczne wnioski jak w przypadku zatrudnienia całkowitego, tj.: w UE27, Bułgarii, Republice Czeskiej, Polsce i Słowenii pełnowymiarowe zatrudnienie jest dostosowywane niemal natychmiast do bieżącej koniunktury.

Tabela 3

Reakcja pełnowymiarowego zatrudnienia na zmianę PKB na podstawie danych kwartalnych (w okresie 2002Q1-2014Q1)

Wyszczególnienie	Średnia zmiana pełnowymiarowego zatrudnienia w okresie:		p
	nierecesyjnym	recesyjnym	
Unia Europejska (27 krajów)	0,599874*	-1,352670*	0,000086
Bułgaria	2,037110*	-3,519800*	0,000767
Republika Czeska	0,739390*	-0,757490*	0,001944
Estonia	0,278500	0,770000	0,780049
Łotwa	-0,011650	-2,171500	0,375235
Litwa	-0,02450	-1,655100	0,360278
Węgry	1,613840*	-1,025600*	0,005409
Polska	1,080200*		
Słowenia	0,235880*	-1,844100*	0,000548
Słowacja	0,675340	-0,524300	0,317178

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Eurostat database: Population and social conditions, Labour market, Full-time and part-time employment by sex, age and highest level of education attained (1 000) (dostęp 5.09.2014).

W przypadku Słowacji występuje podobny kierunek zależności, przy czym nie jest ona istotna statystycznie. Nieistotne statystycznie są także różnice w wartościach średnich zmian zatrudnienia w krajach bałtyckich, przy czym pojawiły się w nich także relacje odwrotne do spodziewanych. Podkreślić należy, że pełnoetatowe zatrudnienie jest podstawową formą zatrudnienia we wszystkich analizowanych krajach i decyduje o obrazie poszczególnych rynków pracy.

W przypadku reakcji zatrudnienia w niepełnym wymiarze na zmianę PKB (tabela 4) w Polsce wystąpiła statystycznie istotna zależność wskazująca, że w całym okresie badawczym następowało sukcesywne ograniczanie skali zatrudnienia niepełnowymiarowego w gospodarce (zmiana istotnie różna od zera, $p < 0,05$).

¹⁴ Źródło danych: Eurostat database: Economy and finance, Annual national accounts, GDP and main components; Population and social conditions, labour market, employment and unemployment (dostęp 5.09.2014). Ze względu na ograniczoną objętość artykułu oraz analizowanie bardzo krótkiego okresu (danych kwartalnych) zrezygnowano z publikacji tabel, zawierających zestawienia roczne.

Tabela 4

Reakcja zatrudnienia w niepełnym wymiarze na zmianę PKB na podstawie danych kwartalnych (w okresie 2002Q1-2014Q1)

Wyszczególnienie	Średnia zmiana zatrudnienia w niepełnym wymiarze w okresie		P
	nierecesyjnym	recesyjnym	
Unia Europejska (27 krajów)	2,171929	1,769270	0,379645
Bułgaria	1,795430	-1,804700	0,653900
Republika Czeska	2,328440	5,677230	0,224434
Estonia	2,797160	0,426600	0,669537
Łotwa	-1,907000	1,578100	0,563553
Litwa	-0,608400	-0,854400	0,976717
Węgry	4,941030	10,721360	0,079095
Polska	-1,243560		
Słowenia	8,230380	0,459650	0,225155
Słowacja	7,833000	13,440200	0,570323

Zródło: obliczenia własne na podstawie: Eurostat database: Population and social conditions, Labour market, Full-time and part-time employment by sex, age and highest level of education attained (1 000) (dostęp 5.09.2014).

Pozostałe kraje, w przypadku których nie wystąpiły istotne statystycznie różnice w średnich zmianach zatrudniania w niepełnym wymiarze można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich to kraje, w których (podobnie jak dla całej UE27) bez względu na to, czy gospodarka rośnie czy znajduje się w recesji zatrudnienie niepełnowymiarowe rośnie (Republika Czeska, Estonia, Węgry, Słowenia i Słowacja) lub spada (Litwa). Świadczy to o odpowiednim nastawieniu szeroko rozumianych instytucji rynku pracy (w tym preferencji pracodawców i pracowników), zmierzających do wzrostu (w większości krajów) lub ograniczenia (na Litwie) tej formy zatrudnienia bez względu na koniunkturę. Koniunktura wpływa natomiast na skalę zatrudnienia niepełnego w Bułgarii, gdzie rośnie ono w okresie dobrej koniunktury i spada w czasie recesji (co wskazuje, że ta grupa pracowników stanowi „zderzak” koniunkturalny) oraz na Łotwie, gdzie tendencje są przeciwne (co wskazuje, że w okresie recesji dzieli się miejsca pracy, a przy dobrej koniunkturze wraca się do zatrudnienia pełnowymiarowego).

Analizując reakcję zatrudnienia czasowego na zmianę PKB (tabela 5), można zauważyć, że istotne statystycznie różnice w zmianach wielkości zatrudnienia w okresach recesyjnych i nierecesyjnych wystąpiły w większości analizowanych krajów.

Tabela 5

Reakcja zatrudnienia czasowego na zmianę PKB na podstawie danych kwartalnych
(w okresie 2002Q1-2014Q1)

Wyszczególnienie	Średnia zmiana zatrudnienia czasowego w okresie:		p
	nierecesyjnym	recesyjnym	
Unia Europejska (27 krajów)	1,267162	-0,729030	0,134017
Bułgaria	3,769610	-6,034900	0,234621
Republika Czeska	2,207170	3,050190	0,699885
Estonia	-0,057900*	25,208700*	0,008127
Łotwa	-9,542260*	25,672000*	0,005277
Litwa	-6,737500	6,294500	0,114753
Węgry	3,867010	5,948120	0,490352
Polska	9,224770*		
Słowenia	5,591770*	-5,497510*	0,005490
Słowacja	2,284470*	28,174000*	0,000337

Zródło: obliczenia własne na podstawie: Eurostat database: Population and social conditions, Labour market, Temporary employees by sex, age and highest level of education attained (1 000) (dostęp 5.09.2014).

W przypadku Polski i Słowacji zatrudnienie czasowe rosło bez względu na koniunkturę, co wskazuje, że pracodawcy i pracownicy zgadzają się na wzrost tej formy zatrudnienia. W przypadku Słowenii zatrudnienie czasowe jest formą wykorzystywaną do bilansowania zmian koniunkturalnych, tj. rośnie zatrudnienie w tej formie w okresie dobrej koniunktury i spada w czasie recesji. Odwrotną zależność zaobserwować można w Estonii i na Łotwie, co wskazuje, że przy dobrej koniunkturze pracodawcy preferują zatrudnianie na czas nieokreślony, w okresie recesji proponują natomiast głównie umowy na czas określony. W przypadku pozostałych krajów objętych zestawieniem różnice średnich wielkości zatrudnienia nie są istotne statystycznie, przy czym tendencje zmian skali zatrudnienia czasowego w odpowiedzi na zmiany PKB są zróżnicowane, podobnie jak w przypadku krajów, gdzie wystąpiła istotna zależność statystyczna.

Poddając analizie zmianę skali samozatrudnienia jako reakcję na zmianę PKB (tabela 6), istotne statystycznie różnice w wartościach średnich zmian badanych wielkości wystąpiły jedynie w dwóch krajach. W Polsce zanotowano sukcesywny spadek samozatrudnienia bez względu na poziom wzrostu gospodarczego. W przypadku Estonii, podobnie jak dla całej UE27, rosło samozatrudnienie w czasie wzrostu gospodarczego, zmniejszało się natomiast w okresie recesji. Wskazuje to na pełnienie przez samozatrudnionych roli „zderzaka” koniunkturalnego. Podobną tendencję, choć nieistotną statystycznie, zanotowano w Bułgarii. W pozostałych analizowanych krajach skala samozatrudnienia rosła lub spadała bez względu na koniunkturę, co wskazuje na preferencje pracodawców i samo zatrudnionych, występujące na poszczególnych rynkach pracy.

Tabela 6

Reakcja poziomu samozatrudnienia na zmianę PKB na podstawie danych kwartalnych
(w okresie 2002Q1-2014Q1)

Wyszczególnienie	Średnia zmiana poziomu samozatrudnienia w okresie:		p
	nierecesyjnym	recesyjnym	
Unia Europejska (27 krajów)	0,476923*	-0,436360*	0,025411
Bułgaria	0,113950	-1,483300	0,508118
Republika Czeska	1,957890	0,472730	0,323861
Estonia	4,721050*	-5,490900*	0,014235
Łotwa	0,202560	0,262500	0,987580
Litwa	-2,731700	-6,966700	0,366790
Węgry	-1,805710	-2,200000	0,716846
Polska	-0,785710		
Słowenia	0,894290	2,150000	0,693174
Słowacja	6,124440	8,750000	0,530554

Zródło: obliczenia własne na podstawie: Eurostat database: Population and social conditions, Labour market, Self-employment by sex, age and highest level of education attained (1 000) (dostęp 5.09.2014).

Podsumowując wyniki analiz danych z tabel 2-5 można wyciągnąć następujące wnioski:

- większość analizowanych rynków pracy reaguje na zmiany koniunktury w okresie bardzo krótkim (w tym samym kwartale). Wskazuje na to analiza zmian średnich wielkości zatrudnienia ogółem i zatrudnienia w pełnym wymiarze a koniunkturą gospodarczą.
- zatrudnienie reaguje na koniunkturę zarówno w okresie wzrostu gospodarczego, jak i w czasie recesyjnym (uzyskano tyle samo istotnych statystycznie różnic w średnich wielkościach zmian zatrudnienia w okresach wzrostu gospodarczego i recesji),
- elastyczne formy zatrudnienia reagują na koniunkturę słabiej niż zatrudnienie pełnowymiarowe w: Bułgarii, Republice Czeskiej, Słowenii i na Węgrzech (zanotowano w nich istotną statystycznie różnicę w średnich zmianach w przypadku wpływu PKB na zatrudnienie pełnowymiarowe i brak istotnych statystycznie reakcji w części elastycznych form zatrudnienia),
- elastyczne formy zatrudnienia reagują na koniunkturę mocniej niż zatrudnienie pełnowymiarowe w Estonii, Łotwie i na Słowacji (nie zanotowano w nich istotnej statystycznie różnicy średnich w przypadku wpływu PKB na zatrudnienie pełnowymiarowe, natomiast wystąpiły istotne statystycznie reakcje w części elastycznych form zatrudnienia).

4. Zakończenie

Analiza danych liczbowych pozwala częściowo potwierdzić pierwszą z hipotez postawionych we wstępie. Poziom zatrudnienia reagował na zmiany koniunktury w bardzo krótkim okresie (tego samego kwartału), rosnąc w warunkach wzrostu gospodarczego i zmniejszając się w okresie recesji (wyjątek stanowiły Łotwa i Litwa, gdzie zatrudnienie spadało także w okresach nierecesyjnych). Dla pięciu na dziewięć analizowanych gospodarek relacja ta była istotna statystycznie.

Druga z hipotez postawionych we wstępie nie została pozytywnie zweryfikowana. Poziom zatrudnienia w elastycznych formach zatrudnienia reaguje na koniunkturę silniej niż zatrudnienie pełnowymiarowe jedynie w trzech z analizowanych gospodarek, w czterech silniejszą reakcję zanotowano w zatrudnieniu pełnoetatowym. Brak pozytywnej weryfikacji hipotezy drugiej wynika z faktu, że jedynie w części gospodarek elastyczne formy zatrudnienia stanowią „zderzak” koniunkturalny. W części gospodarek liczba zatrudnionych w elastycznych formach rosła lub zmniejszała się w całym okresie badawczym, bez względu na koniunkturę, co świadczy o tym, że ich zakres zależał bardziej od instytucjonalnych uwarunkowań (unormowań prawnych oraz preferencji pracodawców i pracowników).

Bibliografia

1. Adnett N.: *European Labour Market: Analysis and Policy*. Longman, London, New York 1996.
2. Bloisi W.: *An Introduction to Human Resource Management*. McGraw Hill, London 2007.
3. Cazes S., Nešporová A.: *Labour Markets in Transition: Balancing Flexibility and Security in Central and Eastern Europe*. International Labour Organization 2003.
4. Debels A.: *The structuring of labour market dynamic along the permanent-temporary distinction: a comparison of Denmark, France, Spain and United Kingdom* [online] www.iser.essex.ac.uk/files/conferences/epunet/2005/docs/pdf/papers/debels.pdf [dostęp 1.09.2014].
5. Góra M.: *Trwale wysokie bezrobocie w Polsce. Wyjaśnienia i propozycje*. „*Ekonomista*” nr 1, 2005.
6. Hajn Z.: *Elastyczność popytu na pracę na pracę w Polsce. Aspekty prawne*, [w:] Kryńska E. (red.): *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*. IPISS, Warszawa 2003.
7. Kornai J.: *The great transformation of Central Eastern Europe. Success and disappointment*. „*Economics of Transition*”, No. 14, 2006.

8. Kwiatkowski E.: Kryzys globalny a rynek pracy w Polsce i innych krajach grupy Wyszehradzkiej. *Ekonomista*, nr 1, 2011.
9. Layard R., Nickell S., Jackman R.: *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*. Oxford University Press, Oxford 1991.
10. Part-time Workers, in from the Periphery, *Industrial Relations Services Employment Review*. "IRS Employment Trends", No. 725, 2001.
11. Rutkowski J.: *Labor market developments during economic transition*. World Bank, Washington 2006.
12. Wiśniewski Z.: *Kierunki i skutki deregulacji rynku pracy w krajach Unii Europejskiej*. Wydawnictwo UMK, Toruń 1999.
13. Zieliński M., Jonek-Kowalska I.: *Economic Crisis in the View of Change on Regional Labour Markets in Poland*, [in:] K. Malik (ed.): *Regional and Local Development: Capitals and Drivers*. Wydawnictwo Politechniki Opolskiej, Opole 2011.
14. Zieliński M., Jonek-Kowalska I., Sojda A.: *Reakcje rynku pracy na zmiany koniunktury w dużych krajach Unii Europejskiej*. "Ekonomista" nr 5, 2014.

Abstract

The aim of the article was to study the short-term response of employment to changes in economic conditions. The analysis of numerical data shows that employment levels react in most countries in the same quarter, growing during economic growth and decreasing during the recession. For five of the nine analyzed economies the relationship was statistically significant. The hypothesis that the level of employment in flexible forms of employment reacts to economic trends strongly than full-time employment turn out to be untrue. In some economies, the number of employed in flexible forms increased or decreased throughout the study period, regardless of the economic situation. This shows that the scope of their application depended primarily on their institutional circumstances (legal norms and preferences of employers and employees).